

APSES UN BALTALKŠŅA STUMBRU KVALITĀTES VĒRTĒJUMS MEŽA GALVENAJĀ CIRTĒ

Prof. L.Līpiņš, doc. Z.Sarmulis. Izpildītāji: prof. A.Drēska maģistranti K.Kons
A.Pastars, M.Davidāns, A.Sladzevskis, R.Kalniņš

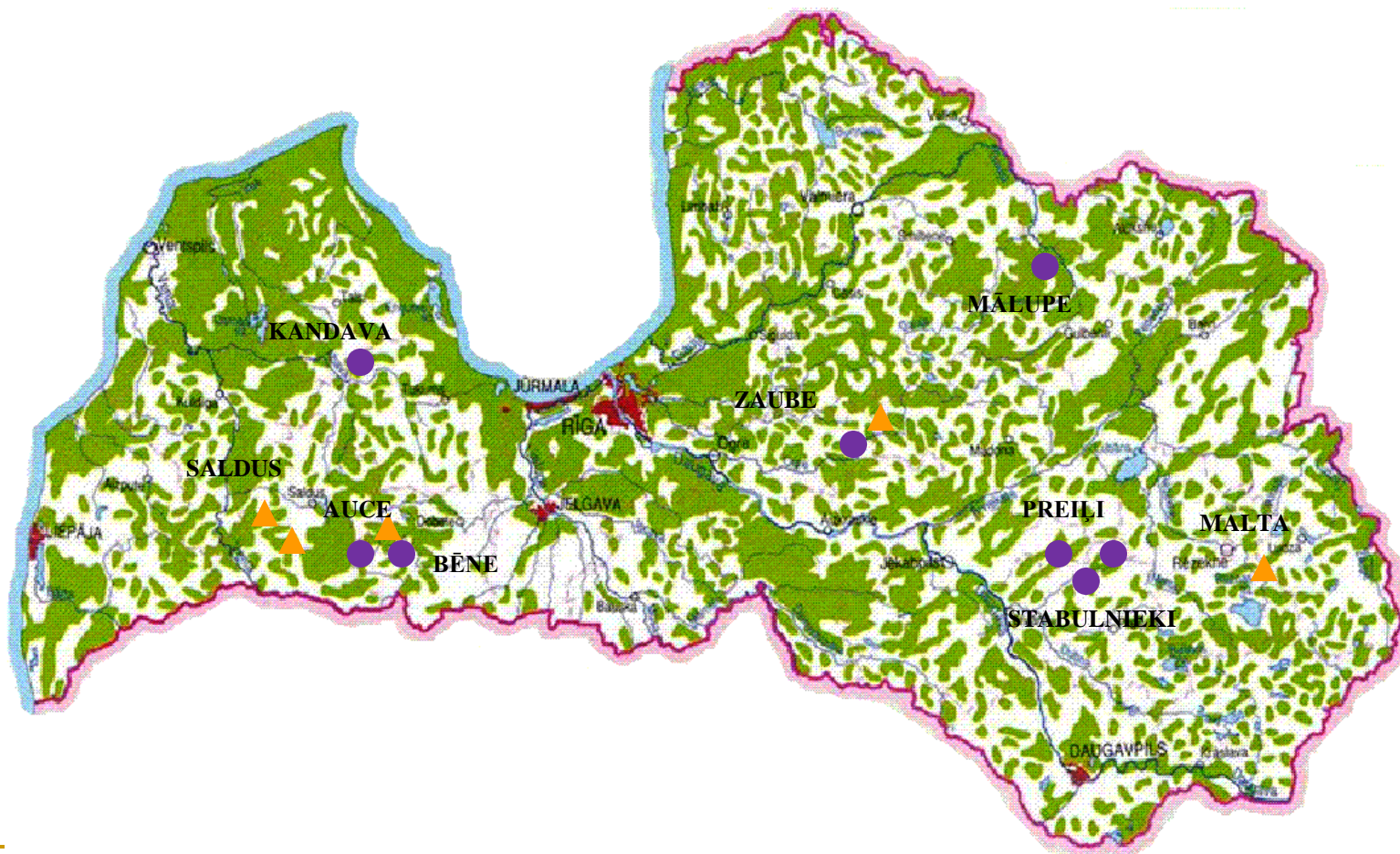
Mūsu pētījumā prečzinības aspektā paredzēts noskaidrot:

- 1. Koksnes vainu sastopamību un to ietekmi uz stumbra koksnes kvalitātes vērtējumu.**
- 2. Trupes sastopamības cēloņus un to sasaisti ar koka vecumu un dimensionālajiem raksturlielumiem.**
- 3. Zaru raksturojumu un stumbra sadalījumu pa zarojuma zonām.**
- 4. Stumbra koksnes kvalitatīvā sadalījuma un vērtības izmaiņas.**

-
- Mērījumu dati iegūti no dažādās Latvijas vietās galvenās cirtes vecumā iekārtotiem parauglaukumiem, kur apse un baltalkšnis ir valdošā koku suga.
  - Katrā parauglaukumā koku vecums, dimensijas un visas satopamās koksnes vainas uzņēmētas 20-25 nocirstiem kokiem, kas izraudzīti pēc nejaušības un vienmērīga izvietojuma principa.
-

APSES UN BALTALKŠŅA PARAUGLAUKUMU IZVIETOJUMS

- A parauglaukumi
- ▲ Ba parauglaukumi

-
- Pētījumiem izmantotas 45-70 gadu vecas apšu audzes.
  - Biezība 0,6-1,0.
  - Sīkāk analizēti 119 paraugkoki no 5 parauglaukumiem.
-

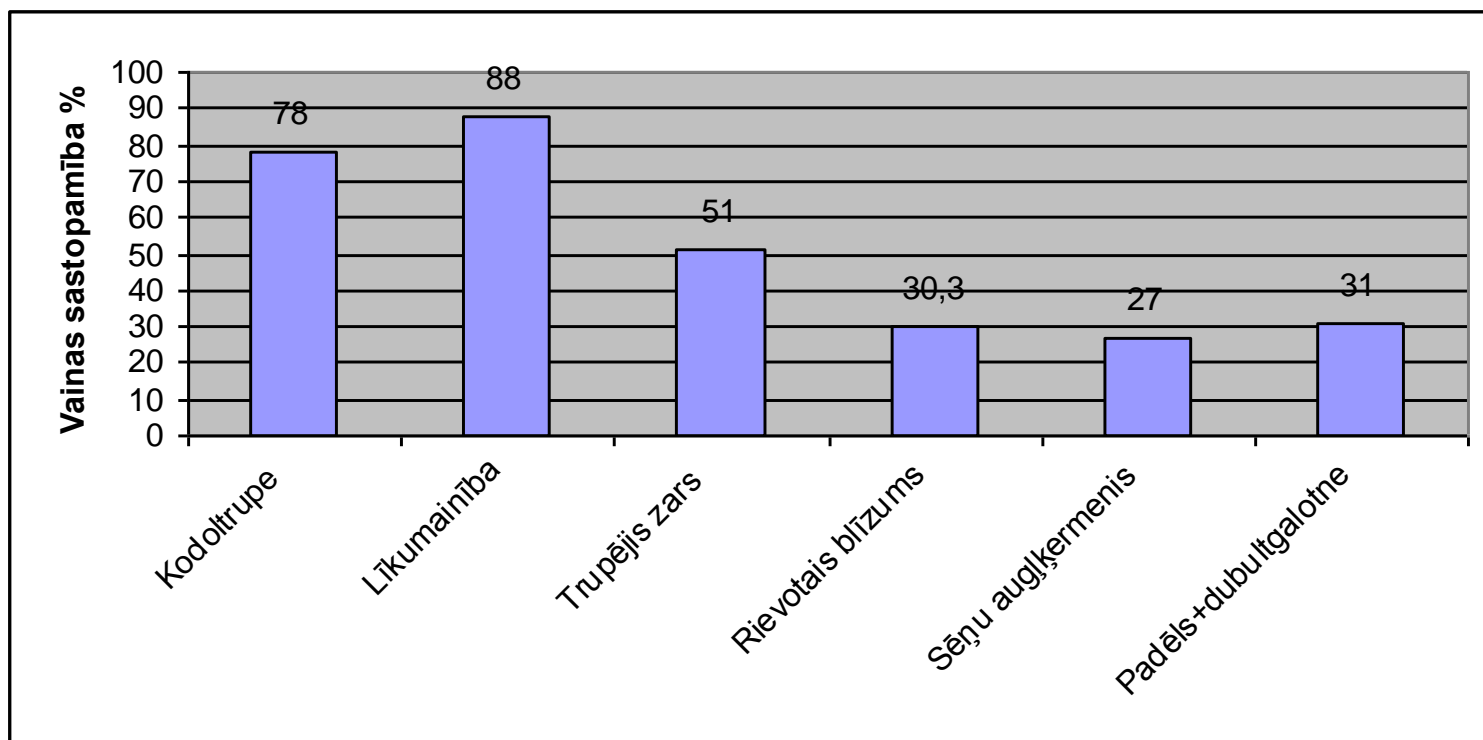
Parauglaukumu raksturojums

Parauglaukumu ierīkošanas vietas	MAAT	Audzis formula	Augstums, m	Diametrs D _{1,3} cm	Vecums, g	Bonitāte	Biezība
Bēne	Gr	8A2B	25	24	56	I	1
MPS Auces novads	Gr	9A1B +Ba	27	26	61	I a	0,7
Kandava	Vr	6A3B1M +E	27	31	69	I	0,6
Mārupes mežniecība	Ap	5A3E2B	26	27	63	I	0,7
Zaube, Nītaures mežniecība	Vr	10A+E	25	25	46	I a	0,7

- Latvijā līdz šim apses stumbru kvalitatīvais vērtējums prečzinības aspektā nav veikts.
- Somijā, Krievijā, Baltkrievijā veiktajos pētījumos noskaidrots:
  - Galvenās vainas, kas ietekmē augstas kvalitātes sortimentu iznākumu ir trupe un lielais trupējušo un nokaltušo zaru daudzums

Tas apstiprinājās arī mūsu pētījumos

Koksnes vainu sastopamība apses parauglaukumos

Trupes skarto koku īpatsvars ciršanas vecuma apšu audzēs ir ievērojams:

- Tas mainās no 25-100% no koku skaita
- 50-60 gadus vecās apšu audzēs slapjā vērī ir 2 reizes lielāks trupējušo koku skaits nekā vēra augšanas apstākļu tipā (Latgales cirsmas).
- Lielas biezības audzēs trupējušo apšu īpatsvars izteikti lielāks mazāko caurmēra pakāpju kokiem
  - 12 cm caurmērs - 100%
  - 20 cm caurmērs - 60%
  - 40 cm caurmērs – 20%

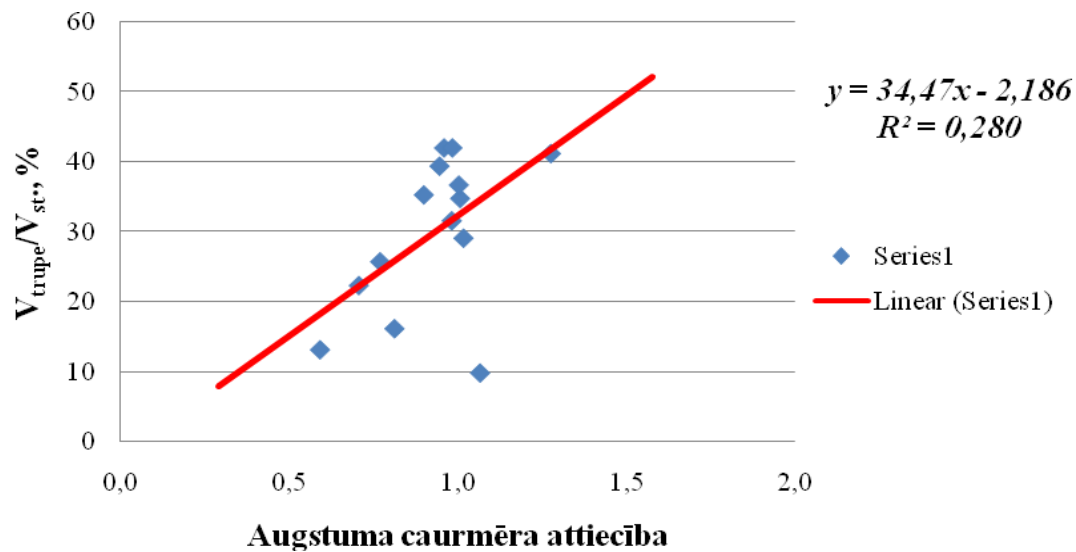
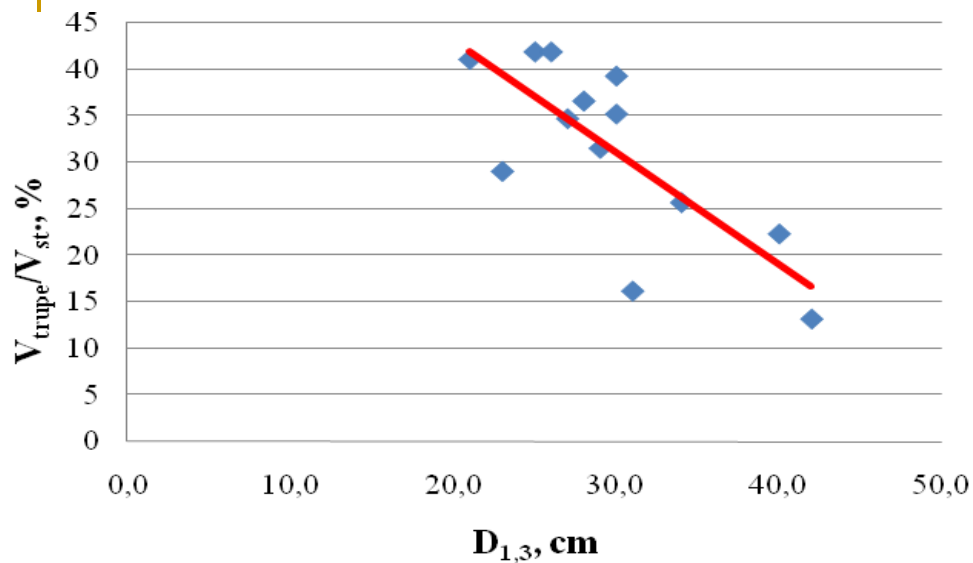
Pēc zinātnieku domām trupes izplatību ietekmē:

- 1) Augšanas apstākļi (daudz vairāk no trupes cieš slapjainos un sausās smilšainās vietās augošās apses), kā arī audzes ar lielu biezību
- 2) Audzes vecums (pēc 30 gadiem, līdz ar audzes vecuma palielināšanos palielinās stumbra trupes izplatība).
- 3) Apšu ūsaiņa un aļņu bojājumu sastopamība.

-
- Nav attaisnojies uzskats, ka biežāk ar trupi slimo apšu atvasāji nekā dižmežs, jo trupes izplatība abos aptuveni vienāda.
  - Taču pierādīts, ka zaļās un gaiši pelēkās mizas krāsu formas apses ir ātraudzīgākas, veido blīvāku koksni un ir noturīgākas pret trupi.
  - Uzskata, ka ar trupi mazāk slimo vēlākplaukstošās formas un sievišķie apses koki.
-

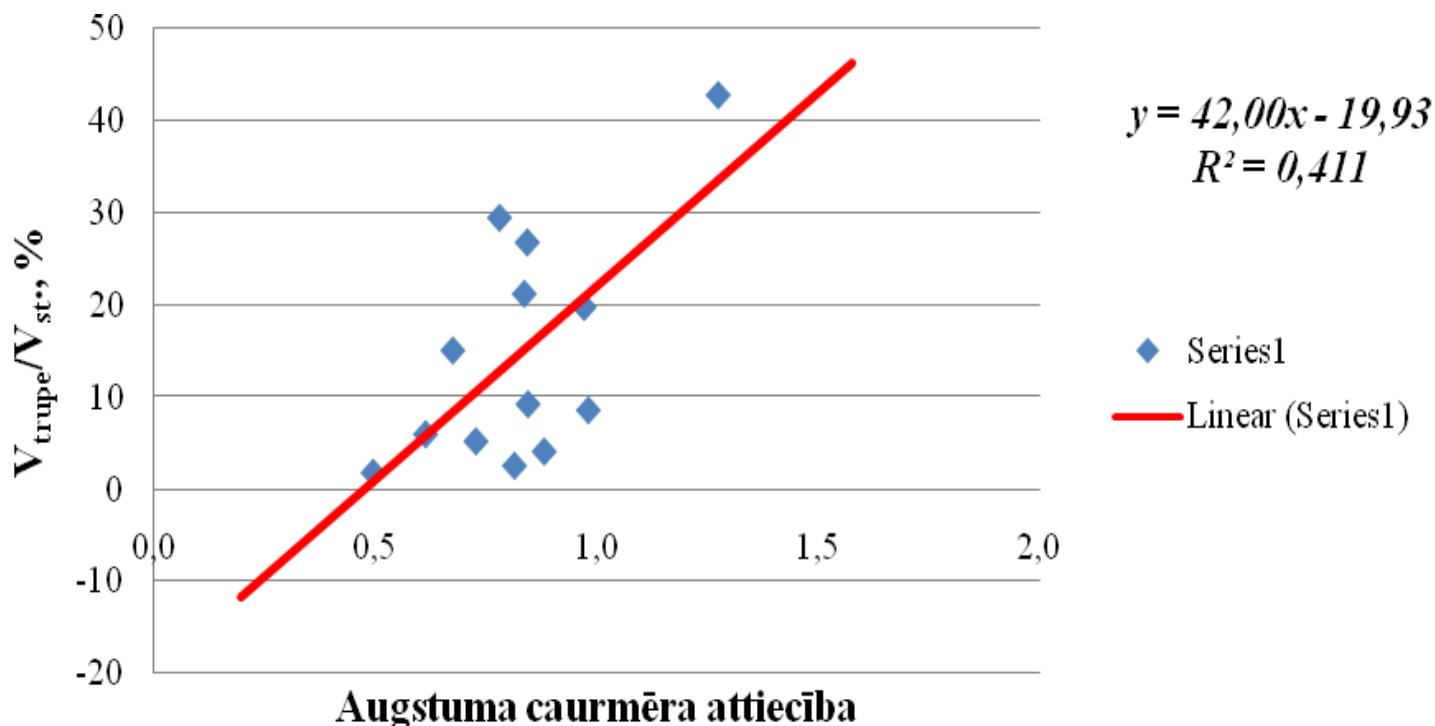
-
- MŪSU PĒTĪJUMU UZDEVUMS BIJA PĀRLIECINĀTIES VAI MEŽSAIMNIECĪBĀ UZMĒRĀMO KOKU PARAMETRI KORELĒ AR TRUPES IZPLATĪBU
-

-
- PĒTĪJUMOS NOSKAIDROJĀS, KA VIENAS AUDZES IETVAROS TRUPES AIZŅEMTO TILPUMU % NO STUMBRA TILPUMA BŪTISKI IETEKMĒ:
  - 1. KOKU CAURMĒRS KRŪŠU AUGSTUMĀ (KORELĀCIJAS KOEFICIENSTS $\gamma=0,44-0,76$)
-

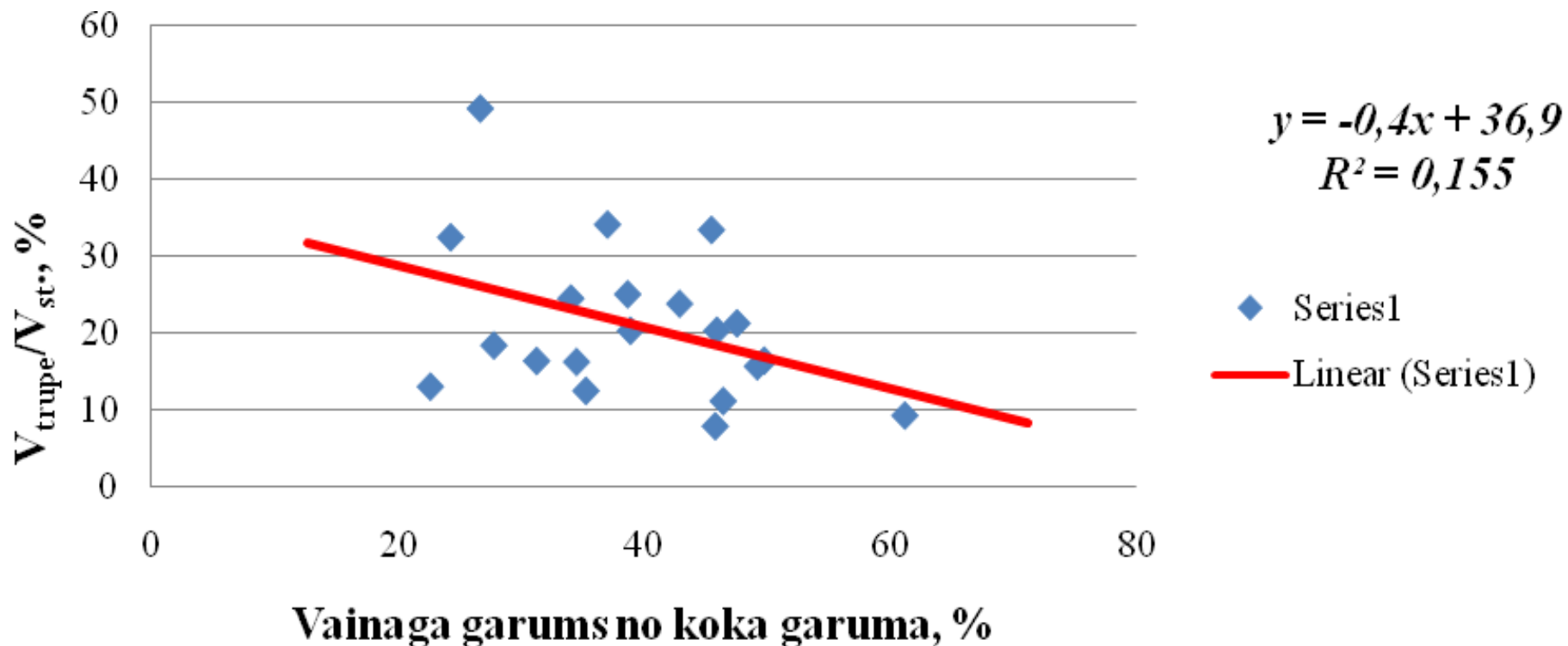
D_{1,3} UN KODOLTRUPES AIZŅEMTĀ TILPUMA SAKARĪBA

2. Trupes izplatību ietekmē koku augstuma un caurmēra attiecība ($H/D_{1,3}$). $\gamma=0,4-0,65$.

- Trupe ir vairāk attīstījusies slaidākiem kokiem, kas auguši lielākā biežībā

3. Mazāka ietekme uz trapes izplatību ir koku zaļā vainaga garumam ($\gamma=0,26-0,4$)

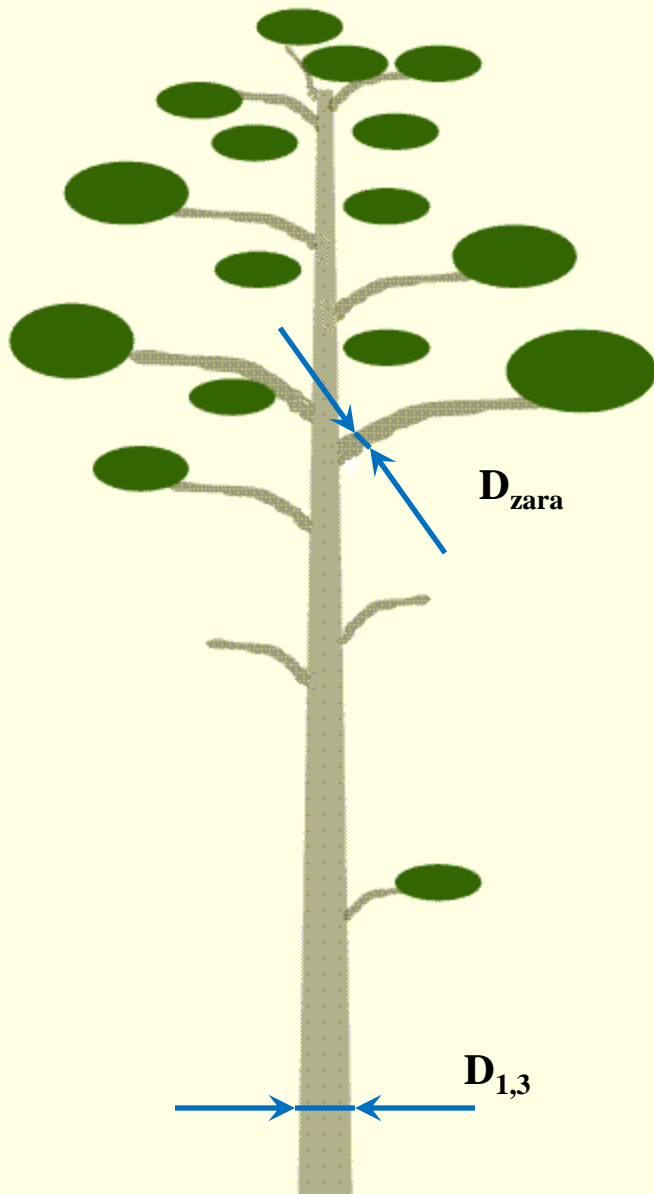
Kopējs secinājums:

- TRUPES TILPUMS IR MAZĀKS VAI ARĪ TĀ NAV SASTOPAMA:
    - RESNĀKIEM KOKIEM
    - AR MAZĀKU AUGSTUMA UN CAURMĒRA ATTIECĪBU
    - UN GARĀKU ZAĻO VAINAGU.
  - TAS PIERĀDA APŠU AUDŽU KOPŠANAS POZITĪVO IETEKMI UZ STUMBRA KOKSNES KVALITĀTI
-

-
- TRUPES IETEKMĒ APŠU AUDŽU VĒRTĪBA SAMAZINĀS PAR 25-50%
  - IR NELIETDERĪGI TURPINĀT AUDZĒT AR TRUPI INFICĒTĀS APŠU AUDZES NEATKARĪGI NO TO VECUMA UN DIMENSIJĀM.
  - LĪDZ AR TO IR NEPIECIEŠAMA ATTEIKTIES NO APŠU AUDŽU CIRTMETA.
-

-
- TRUPES NESKARTIEM KOKIEM GALVENĀ KOKSNES VAINAS IR ZARI.
  - LĪKUMAINĪBA GALVENOKĀRT SASTOPAMA STUMBRA AUGŠĒJĀ-VAINAGA DAĻĀ.
  - STUMBRA LEJAS DAĻAS LĪKUMAINĪBA IR MAZA VAI TĀS NAV VISPĀR, TĀPĒC KOKSNE ATBILST ZĀĢBAĻĶU KVALITĀTES PRASĪBĀM.
-

STARP ZARU RAKSTUROJUMU UN STUMBRA DIMENSIONĀLIEM RĀDĪTĀJIEM IR CIEŠA SAVSTARPĒJA SAKARĪBA

1. Lielāko un vidējo zaru caurmērs cieši korelē ar $D_{1,3}$ un gadskārtu platumu Zaru max $\emptyset$ ir:

E – 10 % no $D_{1,3}$

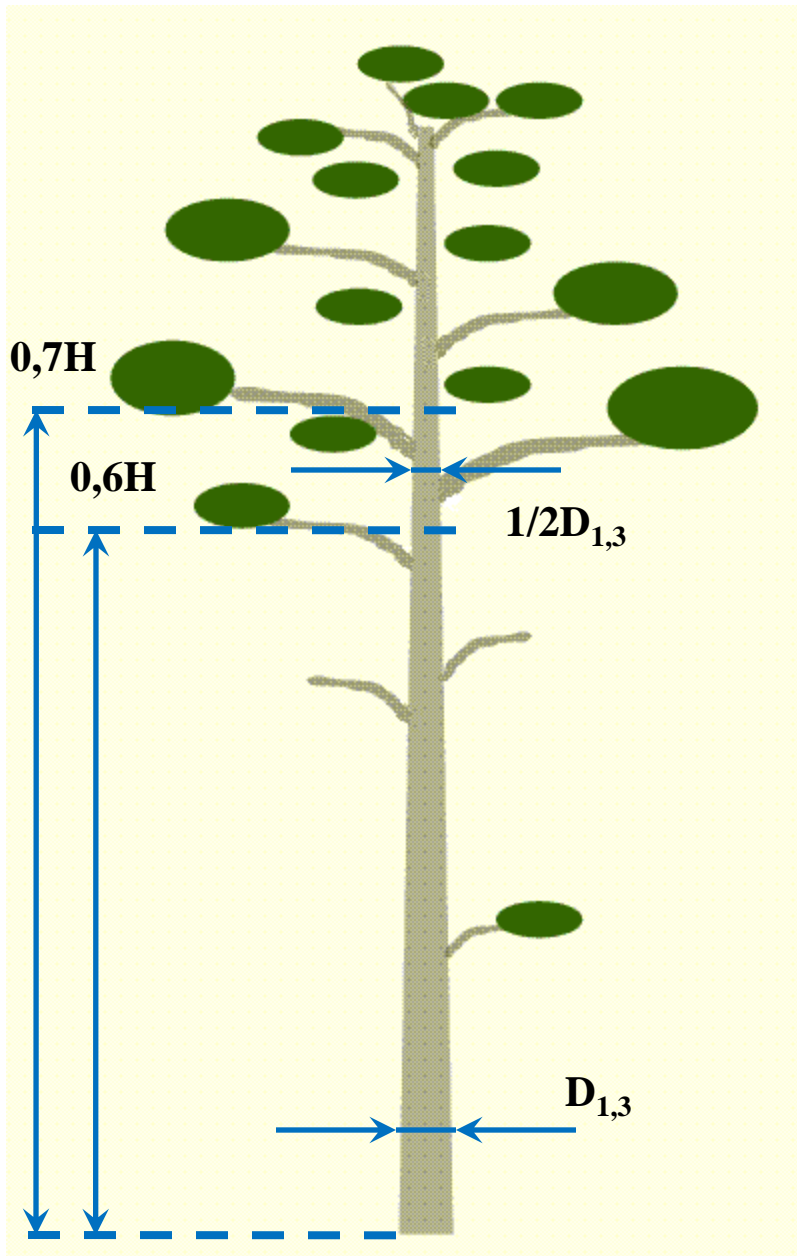
P – 14 % no $D_{1,3}$

B – 15% no $D_{1,3}$

A – 20 % no $D_{1,3}$

Zaru skaitam ir pretēja tendence

2. KOKA ŠĶĒRSLAUKUMS JEBKURĀ AUGSTUMĀ IR VIENĀDS AR ZARU ŠĶĒRSLAUKUMU SUMMU VIRS ŠĪ GRIEZUMA

3. Resnākie zari ir sastopami 60 – 70 % attālumā no koka resgaļa (visām sugām neatkarīgi no $D_{1,3}$)

4. Resnāko zaru vietā koka caurmērs ir puse no $D_{1,3}$

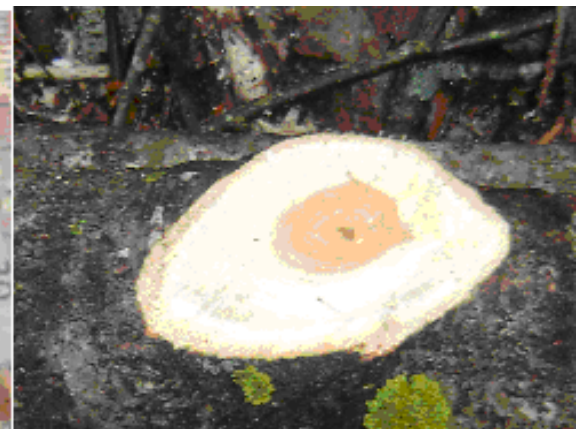
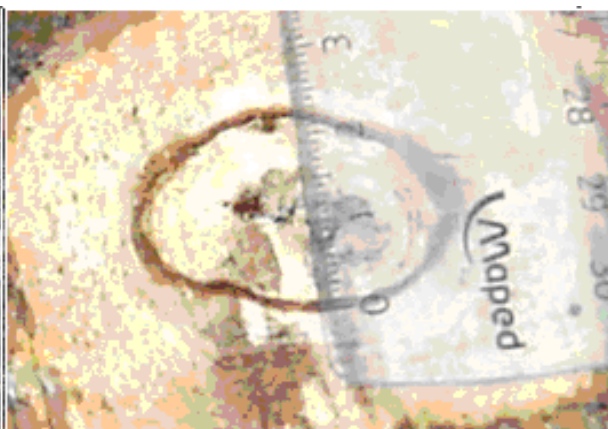
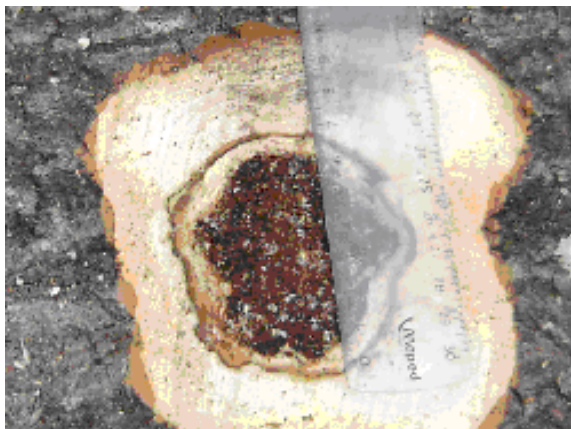
STUMBRA KOKSNES KVALITĀTES ASPEKTĀ TIKA SKAIDROTS:

- Bezzarainās resgaļa daļas, nokaltušo un dzīvo zaru daļas garums.
- Vaļējo zaru skaits, izmēri un izvietojums stumbra garenvirzienā iedalot tos 3 paveidos:

TRUPĒJUŠI

NOKALTUŠI

VESELI

Zarojuma zonējums

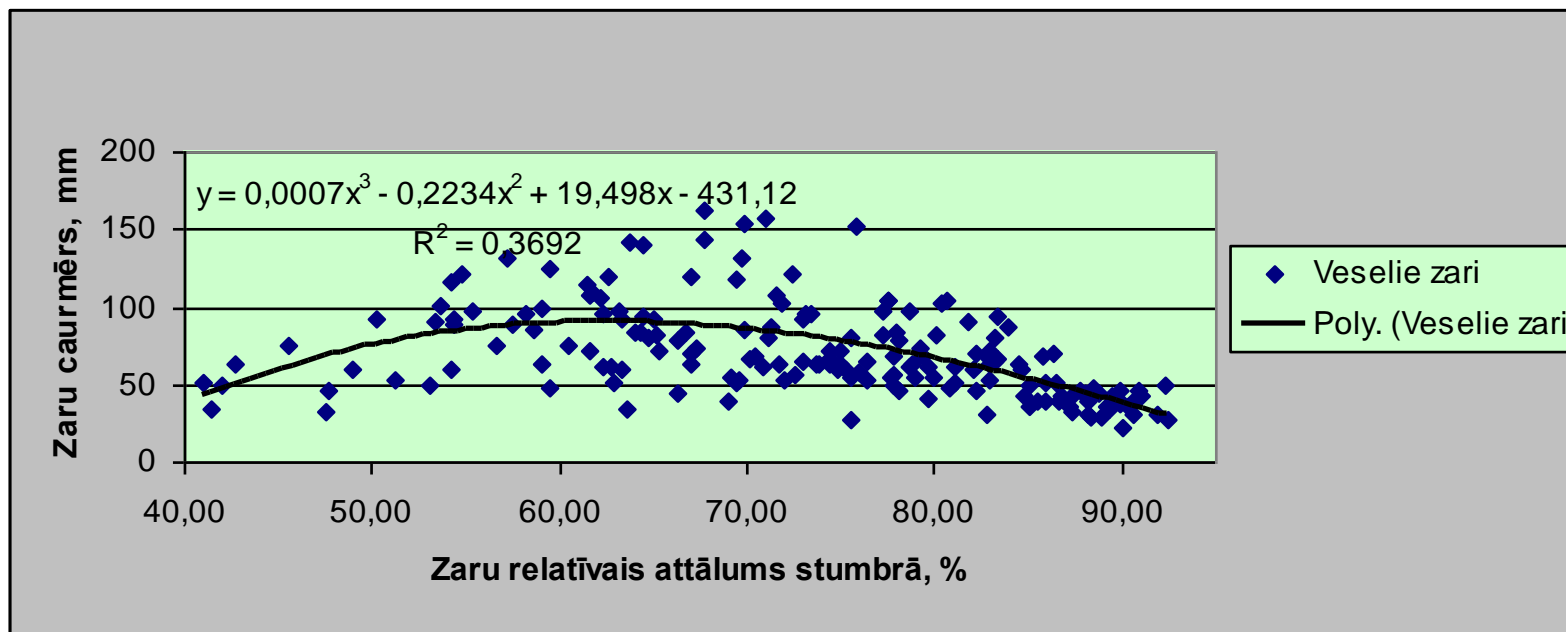
- Vērtīgākās bezzarainās daļas vidējais garums 7,5m (3,5-10m) vai 25% no stumbra garuma. Tas pieaug palielinoties stumbra garumam ($\gamma=0,58$)
- Nokaltušo zaru zonas vidējais garums ir 8,1m (3-12m) vai 30% no stumbra garuma.
- Veselo zaru (dzīvās vainaga daļas) vidējais garums ir 12m vai 45% no stumbra garuma. Tas palielinās garākiem kokiem ($\gamma=0,85$)

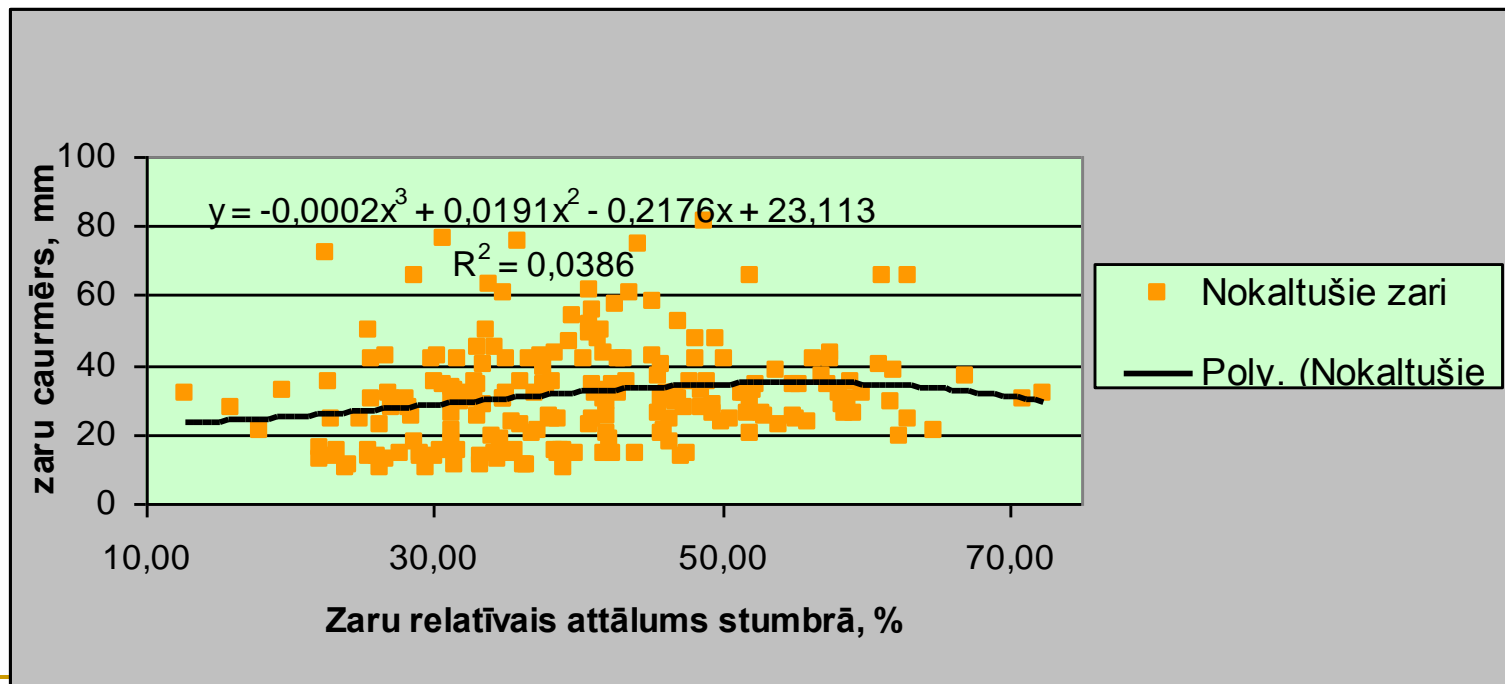
Zaru caurmēra izmaiņas stumbra garenvirzienā

- Novērtējot apaļo kokmateriālu kvalitāti ņem vērā lielākos zarus katram zaru paveidam
-

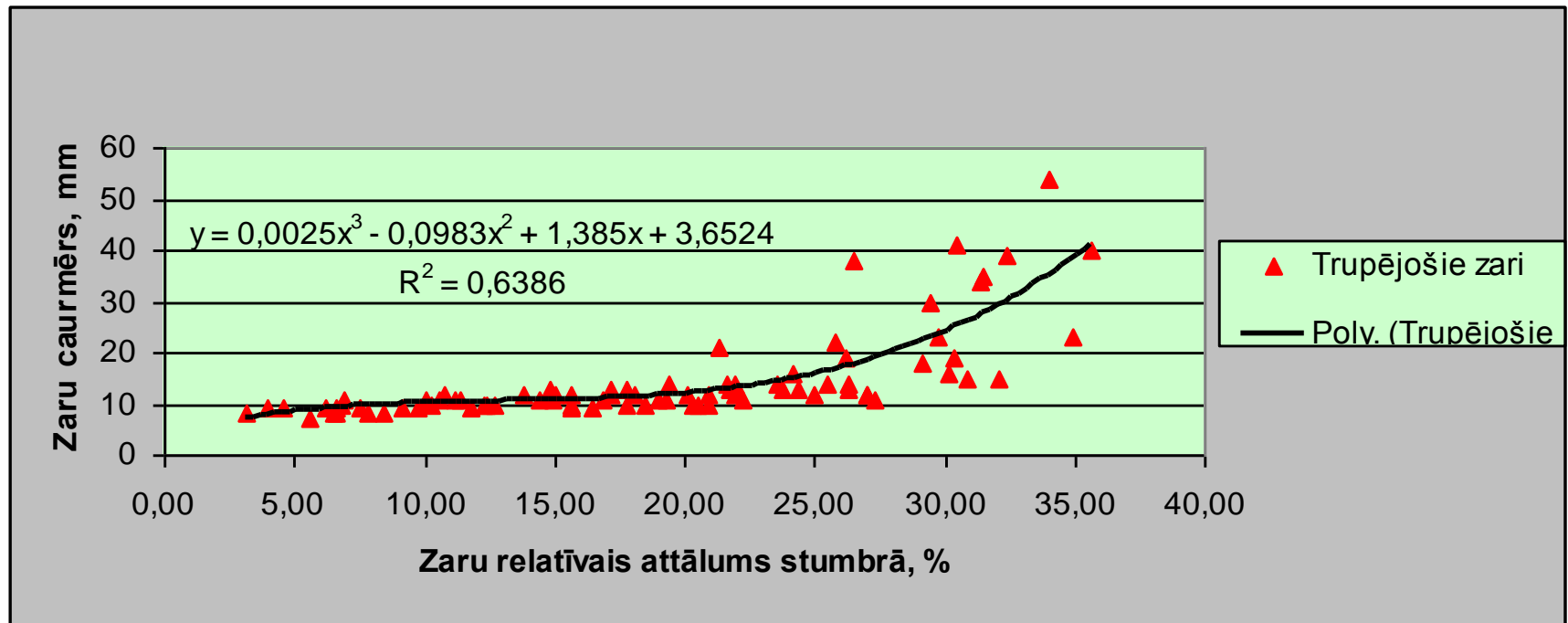
- Lielākie veselie zari sākas apmēram stumbra vidū.
- To caurmērs palielinās līdz 60-70% no stumbra garuma

- Vislielākais nokaltušo zaru skaits ir 20-50% attālumā no stumbra resgaļa
- To vidējais caurmērs ir uz pusi mazāks kā veseliem zariem (30mm) un nedaudz palielinās līdz 60% no stumbra garuma

- Visvairāk trupējušo zaru ir 10-30% attālumā no stumbra resgaļa.
- To vidējais caurmērs ir uz pusi mazāks nekā nokaltušiem zariem (16mm).

-
- Trupējušo zaru klātbūtne ir droša kodoltrupes pazīme.
  - Lai ierobežotu trupes izplatību perspektīviem apses kokiem savlaicīgi jāveic nokaltušo zaru apgriešana
-

-
- Baltalkšņa stumbra kvalitātes vērtēšanai izmantoti 114 paraugkoki no 5 parauglaukumiem.
  - Paraugkoku
    - Vecums 16-66 gadi (vidēji 41);
    - $D_{1,3}$ 8-28 cm (vidēji 18,7);
    - Augstums 10,0-24,5 m (vidēji 18,3)
-

ALKŠŅI TIEK PĒTĪTI ARĪ CITUR PASAULĒ, BET PAR BALTALKŠŅIEM VISVAIRĀK IR PIEEJAMA SOMIJAS UN ZVIEDRIJAS PĒTĪJUMU INFORMĀCIJA

Hakkila (1970)

Valkonen (1995)

Keihänen & Tahvanainen (1995)

Kärki (1999, 2000)

Kivistö & Sipi (2000)

Johansson (2005, 2006)

Pētījumu tematika:

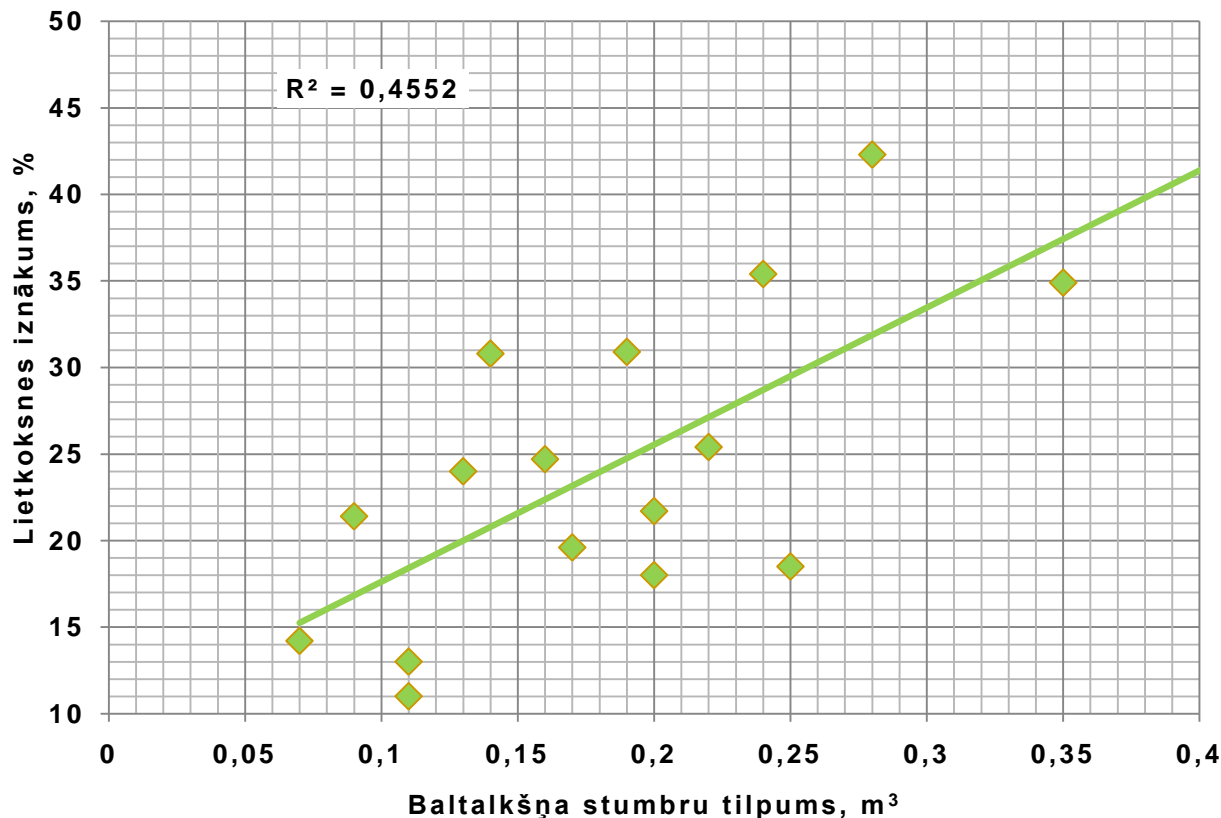
- baltalkšņu audžu augšanas gaita**
- trupes izplatība**
- apaļo kokmateriālu iekšējais zarojums**
- koksnes piemērotība celulozes ražošanai**
- apaļo kokmateriālu atbilstība zāgmateriālu ražošanai**
- piemērotība galdniecības izstrādājumu un mēbeļu izgatavošanai**

Analizējot LVM pieejamo Ba cirsmu novērtējumu var secināt:

- Dominē mistrotas audzes ar E, B, A audzes sastāvā
  - Baltalkšņa stumbra vidējais tilpums ir neliels. Tas variē no 0,07 līdz 0,35 m³.
  - Mazs ir arī lietkoksnes iznākums no 11-42% vai vidēji 24%
-

- Lietkoksnes iznākums galvenokārt atkarīgs no stumbra caurmēra vai audzes stumbra vidējā tilpuma
- Šo saistību apliecina pozitīva korelācija ($\gamma=0,68$)

-
- Koksnes vainu sastopamība (no koku skaita):
    - Līkumainība 90%
    - Rievotais blīzums 60%
    - Padēls (vai dubultgalotne) 25%
    - Neīstais kodols un trupe 25%

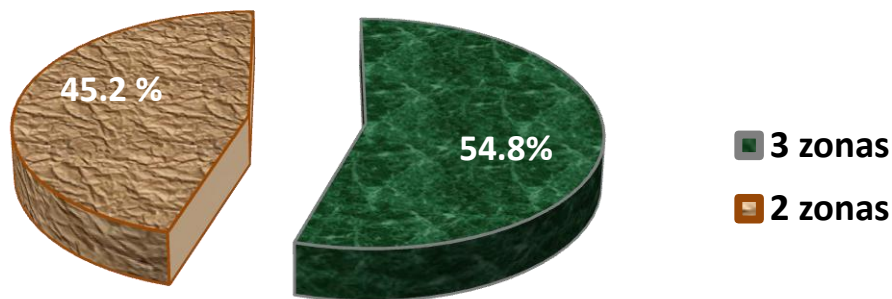
Trupe sastopama 10% no koku skaita , kas ir daudz retāk nekā citiem lapu kokiem.

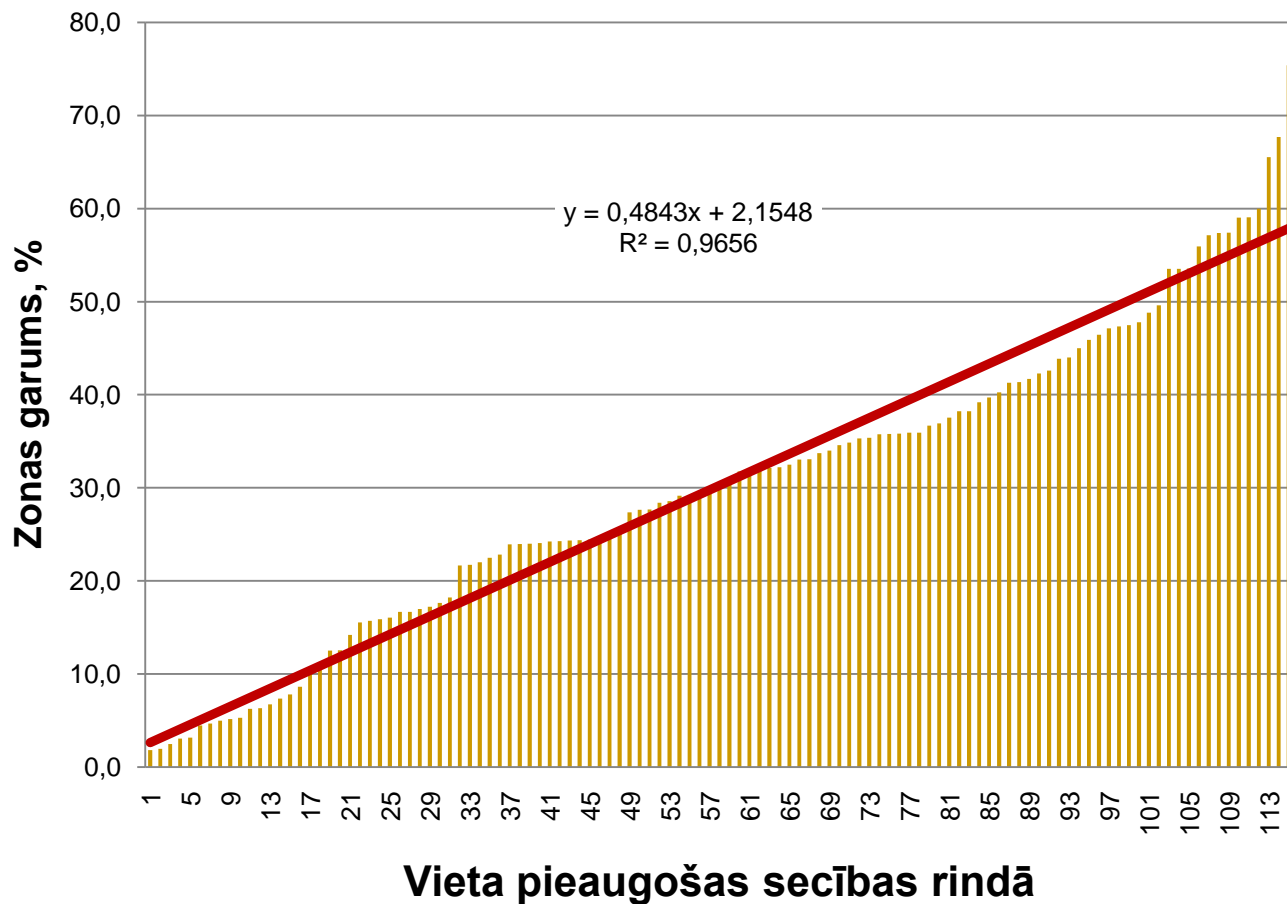
- Baltalkšņa stumbriem veidojas atšķirīgs zaru sakārtojums.
- Gandrīz pusei zaru aiz bezzaru daļas seko vainaga daļa, kur veselie saaugušie zari mijas ar nokaltušiem un trupējušiem.

Stumbra zarojums:

45.2 % koku nav nokaltušo zaru zonas

Bezzaru zonas daļa, % no stumbra garuma: no 2 % līdz 75 %

Bezzaru zonas vidējais garums starp visiem paraugkokiem:

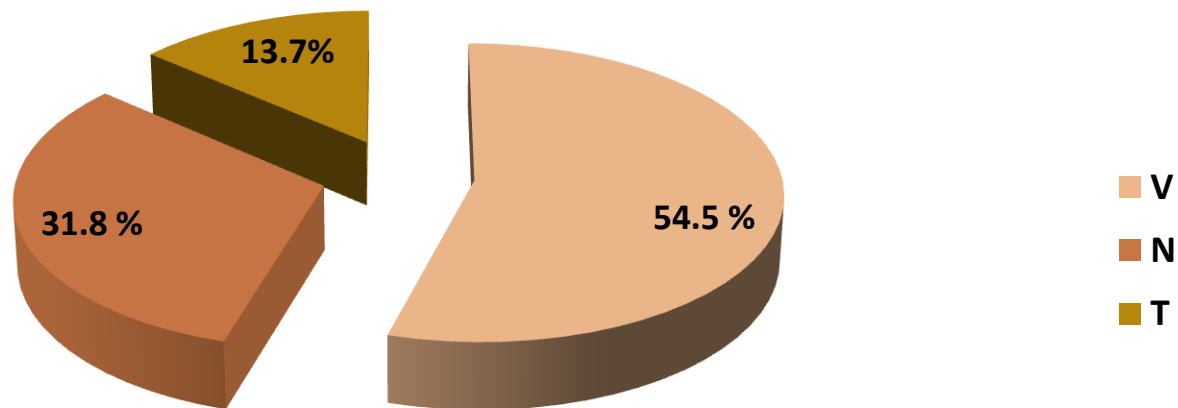
4.5 ± 0.2 m

30.2 ± 1.5 %

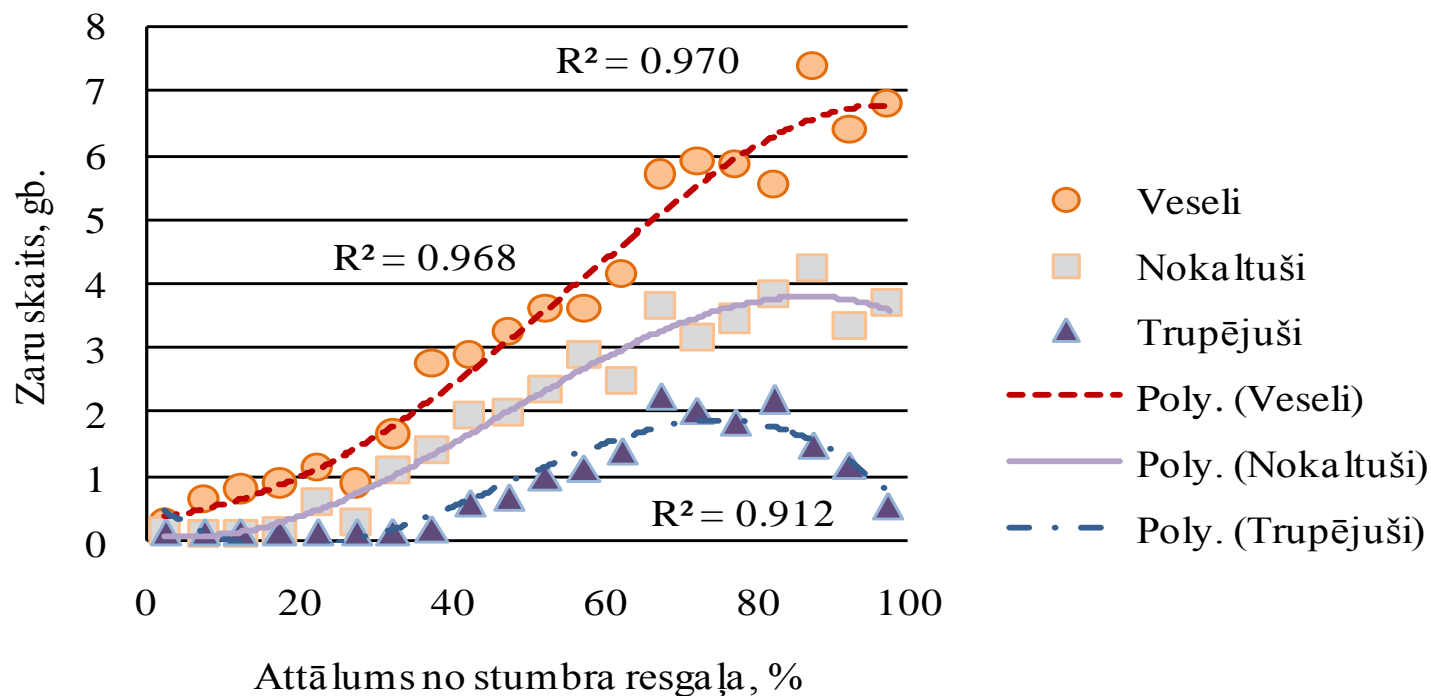
No paraugkoku kopējā skaita 76 % ir tādi, kuru bezzaru zona ir pietiekami gara, lai sagatavotu vismaz 2.5 m garu apaļo kokmateriālu

---

Vairāk nekā puse no visa zaru skaita ir veseli, saauguši

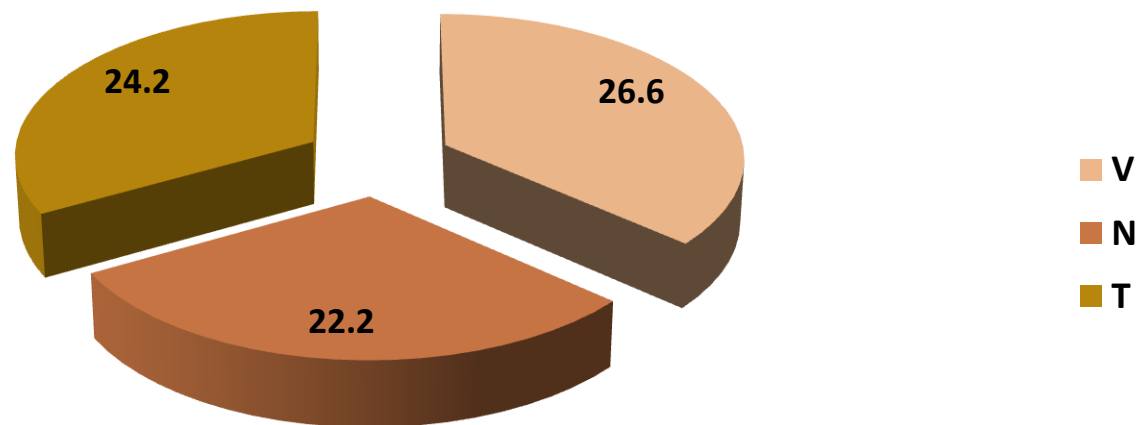
- Dažāda veida zari sastopami visā stumbra garumā.
- To skaits palielinās no resgaļa galotnes virzienā.

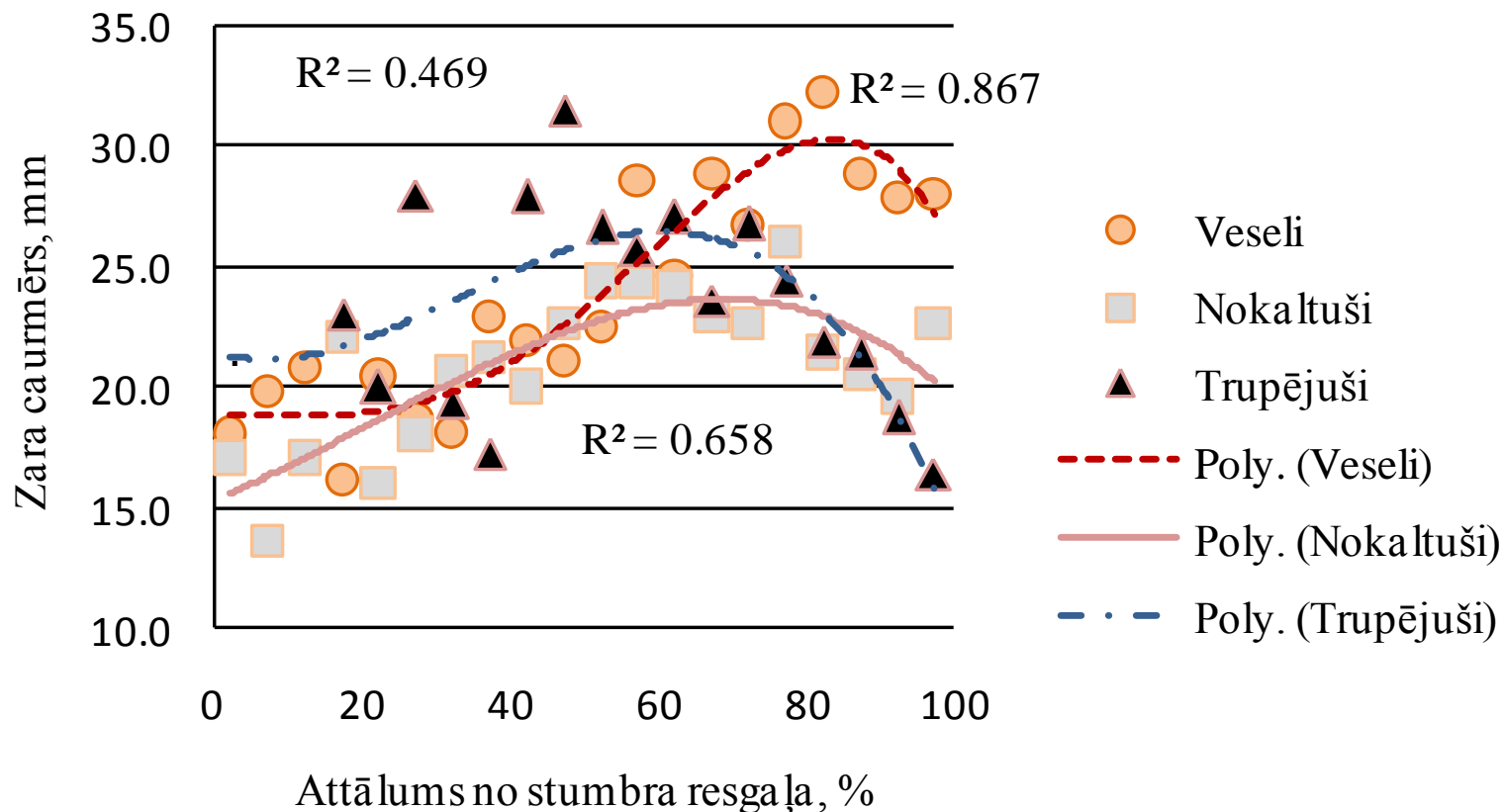
Zaru skaita izmaiņas stumbra garenšs virzienā

Zaru vidējie caurmēri starp visiem paraugkokiem

Pa zaru veidiem maz atšķiras

- Nokaltušo un trupējušo zaru caurmērs pakāpeniski palielinās līdz stumbra vidum.

Zaru caurmēra izmaiņas stumbra garenass virzienā

-
- Izvērtējot zāģēšanai derīgo (>12cm) apaļo kokmateriālu kvalitatīvo sadalījumu pēc zarojuma noskaidrots:
    - 54% ir bez vaļējiem zariem
    - 25% atbilst vidējam 2. šķiras baltalkšņu zaru raksturojumam.
-

Galvenie secinājumi

- Galvenais lietkoksnēs iznākums un audzes vērtību ietekmējošais faktors ir koku caurmērs.
  - Baltalkšņa stumbra zarojums atšķiras no citām rūpnieciskām koku sugām.
  - Trupe ir sastopama daudz retāk nekā citiem lapukokiem.
-

PALDIES PAR UZMANĪBU!
